

Agnieszka Szewczyk

Rodzice w procesie wspierania twórczej aktywności dziecka

Studia Pedagogiczne. Problemy Społeczne, Edukacyjne i Artystyczne 21, 89-97

2012

Artykuł został opracowany do udostępnienia w internecie przez Muzeum Historii Polski w ramach prac podejmowanych na rzecz zapewnienia otwartego, powszechnego i trwałego dostępu do polskiego dorobku naukowego i kulturalnego. Artykuł jest umieszczony w kolekcji cyfrowej bazhum.muzhp.pl, gromadzącej zawartość polskich czasopism humanistycznych i społecznych.

Tekst jest udostępniony do wykorzystania w ramach
dozwolonego użytku.

Rodzice w procesie wspierania twórczej aktywności dziecka

Parents in the process of enhancing the child's creative activity

Wprowadzenie

Od współczesnego człowieka (m.in. ucznia, pracownika) wymaga się kreatywności i odpowiedzialności za własny rozwój w różnych sferach życia. Sprzyjające temu zdolności twórcze zawsze rozwijają się w określonych warunkach społecznych, w których dochodzi do interakcji osoby ze środowiskiem rodzinnym, rówieśniczym, szkolnym lub z różnego rodzaju instytucjami kulturalnymi. Społeczny kontekst rozwoju postaw twórczych dzieci stanowi więc ważny obszar rozważań pedagogicznych ukierunkowanych na poszukiwanie metod trafnego identyfikowania potencjału twórczego dziecka oraz stymulowania jego rozwoju. Treści artykułu koncentrują się wokół poszukiwania wpływu szeroko pojętej działalności wychowawczej rodziców w obszarze podejmowania przez ich dzieci aktywności twórczej. Rodzina jest pierwszym środowiskiem dziecka, w którym najwcześniej mogą zostać podjęte próby wspierania rozwoju jego twórczych predyspozycji. Rodzice mogą rozpocząć ten proces, zachęcając dziecko do kreatywności w wykonywaniu poszczególnych czynności dnia codziennego.

Twórczość w wymiarze egalitarnym. Pojęcie i typologia

Pojęcie twórczości codziennej jest wyrazem egalitarnego wymiaru twórczej aktywności człowieka. Według Ruth Richards twórczość codzienna to zdolność człowieka do innowacji znajdująca ujście w poszczególnych dziedzinach aktywności codziennego życia, m.in. w nauczaniu, wychowywaniu, kreowaniu reklamy, urządzaniu własnego domu czy

znalezieniu wyjścia z lasu kiedy zaginie¹. Z kolei Anna Craft, uwzględniając egalitarny charakter twórczości, proponuje termin: twórczość rozumianą jako dyspozycja do świadomego planowania życia, podejmowania decyzji i dokonywania wyborów służących dążeniu do indywidualnych celów życiowych. Domeną tego rodzaju twórczości jest myślenie możliwościowe (ang. *possibility thinking*), które prowadzi do odkrycia nowych perspektyw życiowych i uwidacznia się w samosterowności, chęci podejmowania ryzyka oraz otwartości poznawczej².

W wymiarze egalitarnym twórczość określa się więc jako cechę psychologiczną człowieka (obok innych cech, jak np. inteligencja, pamięć lub empatia) występującą w różnym nasileniu, którą można poddawać stymulacji poprzez stosowanie m.in. różnych technik rozwijania twórczości albo treningów umiejętności twórczych³. Zwolennicy tego podejścia uważają, że każdy człowiek posiada twórczy potencjał⁴. Warto zaznaczyć, że egalitaryzm w sposobie rozumienia twórczości nie neguje jej elitarnego znaczenia, zgodnie z którym o twórczości możemy mówić tylko w odniesieniu do wybitnych twórców, zdolnych do generowania dzieł o dużej wartości i nowości w skali powszechnej⁵. Należy również pamiętać, że twórczość egalitarną można interpretować jako:

- 1) przejaw ewolucji człowieka (osiąganie coraz wyższych poziomów rozwoju);
- 2) formę aktywnego uczestnictwa w kulturze;
- 3) formę kreatywności, aktywności polegającej na generowaniu produktów (w tym zachowań) nowych i wartościowych dla działającego podmiotu⁶.

Egalitarne podejście do twórczości implikuje wniosek, że dzieci dysponują wysokim potencjałem twórczym. Twórczość codzienna nie wymaga wysokiego poziomu realizacji podjętych działań twórczych ani obszernej wiedzy, więc również dzieci mogą ujawniać kreatywność w codziennym radzeniu sobie⁷.

¹ R. Richards, *Commentary II: Everyday Creativity and Gestalt Learning: Ansel Woldt's Message in terms of 7 Suggestions for Creative Education*, „Gestalt Review” 2009, nr 13(2), s. 154.

² M. Świągulska, *Twórczość w wymiarze egalitarnym – krytyczna prezentacja stanowisk*, w: *Psychologia twórczości. Nowe horyzonty*, red. S. Popek, R. E. Bernacka, C. W. Domański, B. Gawda, D. Turska, A. M. Zawadzka, Lublin 2009, s. 52.

³ Zob. m.in.: K. J. Szmidt, *Pedagogika twórczości*, Gdańsk 2007, s. 70–71; E. Nęcka, *Psychologia twórczości*, Gdańsk 2003, s. 19–22.

⁴ M. A. Runco, *Education for Creative Potential*, „Scandinavian Journal of Educational Research” 2003, t. 47, nr 3, s. 321.

⁵ E. Nęcka, *Psychologia twórczości*, s. 23.

⁶ M. Świągulska, *Twórczość*, s. 53.

⁷ M. A. Runco, *Creativity*, „Annual Review of Psychology” 2004, t. 55, s. 678.

Twórczość, jak wspomniano, jest podatna na stymulację. Rodzina stanowi więc ważne środowisko wsparcia dla prób twórczego działania dziecka od najwcześniejszego okresu życia. Rola rodziny w stymulowaniu twórczości dziecka bywa rozpatrywana w dwóch aspektach: osoby twórcze albo posiadały pogodną i szczęśliwą dzieciństwo, albo przeżyły urazy w rodzinie, które udało im się pokonać. W ich rodzinnym środowisku zdarzają się wydarzenia traumatyczne bądź konflikty rodzinne, których konsekwencją może być „ucieczka w twórczość” jako mechanizm obronny⁸. Kryzys, interpretowany jako punkt zwrotny, przełom, a nie tylko zagrożenie, stres czy osobista katastrofa, mają także wymiar pozytywny, może bowiem wzmacniać człowieka⁹.

Postawy rodzicielskie wspierające postawy twórcze dziecka

Ważnym elementem determinującym charakter oddziaływań rodziców na rozwój dziecka są postawy rodzicielskie. Właściwą relację rodzice–dziecko kształtuje podejście do dziecka pozbawione przesadnej koncentracji na jego osobie, a także bez nadmiernego dystansu. W tym kontekście kontakt rodziców z dzieckiem powinien być zrównoważony, swobodny i zdeterminowany poprzez wrażliwość na jego rzeczywiste potrzeby, a jednocześnie nie może być oparty na władzy i dyrygowaniu lub uległości i bierności, ale wyznaczony poprzez stanowczość i konsekwencję, aby rodzice mogli stanowić dla dziecka podporę. Na prawidłowy kontakt z dzieckiem pozwalają takie postawy rodzicielskie, jak: akceptacja dziecka zarówno w aspekcie fizycznym, jak i umysłowym, współdziałanie z nim, dawanie mu właściwej dla jego wieku rozumnej swobody oraz uznawanie jego praw w rodzinie¹⁰.

Rezultaty badań Grażyny Mendeckiej ujawniły, że badani z ukształtowaną postawą twórczą (studenci kierunków artystycznych) wywodzą się z rodzin o ciepłej, przychylniej dla dziecka atmosferze, gdzie miłość dominowała nad odrzuceniem, a liberalizm nad wymaganiami¹¹. Brent C. Miller i Diana Gerard podjęli próbę podsumowania wyników licznych badań nad wpływem postaw wychowawczych rodziców na twórczy rozwój dziecka. Rezultaty tych badań

⁸ E. Nęcka, *Psychologia twórczości*, s. 146.

⁹ B. Matyjas, *Dzieciństwo w kryzysie*, Warszawa 2008, s. 113–114.

¹⁰ M. Ziemska, *Postawy rodzicielskie*, Warszawa 1973, 2009, s. 57–59.

¹¹ G. Mendecka, *Środowisko rodzinne w percepcji osób aktywnych twórczo*, Częstochowa 2003.

pozwalają wnioskować, że rodzice twórczych dzieci traktują je z szacunkiem, wyrażają wiarę w ich możliwości, a także pozwalają im na pewną niezależność i wolność w działaniu. Relacje małżeńskie pomiędzy rodzicami oraz relacje rodzic–dziecko w rodzinach twórczych dzieci wydają się rozluźnione i częściej występuje w nich chłód emocjonalny we wzajemnych kontaktach niż w rodzinach dzieci mniej twórczych. Jeśli jednak relacje rodzic–dziecko charakteryzuje jawna wrogość i odrzucanie ze strony rodziców, wówczas ich dzieci wykazują niski poziom kreatywności. Podobnie nadmierna kontrola, dominacja i restrykcyjność raczej nie pojawiają się w obrazie rodziców kreatywnych dzieci¹². Można zatem przypuszczać, że rozwój twórczy dziecka wymaga zapewnienia mu poczucia elementarnego bezpieczeństwa, a jednocześnie niezbędnej dawki wolności i swobody myślenia oraz działania¹³.

Stymulowanie u dziecka motywacji sprzyjającej twórczości

Kolejnym obszarem stosunków pomiędzy rodzicami i dziećmi nastawionych na wspieranie kreatywności jest stymulowanie motywacji do podejmowania aktywności twórczej przez dziecko. W literaturze mocno ugruntowany jest pogląd, że motywacja autonomiczna (wspomagająca działanie autoteliczne podejmowane dla samego podmiotu) jest niezbędnym elementem aktywności twórczej¹⁴. Nie jest jednak jedynym motywem do twórczego działania, mogą nim być również pewne czynniki motywacji instrumentalnej (działanie mające określony cel zewnętrzny). Te dwa typy motywacji powinny być rozbudzone u dziecka w procesie wychowania i edukacji. Ważną rolę mają więc do odegrania rodzice i nauczyciele, przed którymi stoją wyzwania trudnych działań wychowawczych oraz edukacyjnych, wymagające głębokiej wiedzy, a także intuicji. Szkoła w znacznym stopniu koncentruje się na doskonaleniu działań celowych (określone zadanie, cel i czas)¹⁵. Wobec tego warto, aby rodzice podjęli

¹² B. C. Miller, D. Gerard, *Family Influences on the Development of Creativity in Children: An Integrative Review*, „Family Coordinator” 1979, t. 28, s. 310.

¹³ E. Nęcka, *Psychologia twórczości*, s. 147.

¹⁴ Zob. m.in.: tamże, s. 89; A. Tokarz, *Rola motywacji poznawczej w aktywności twórczej*, Wrocław, Warszawa, Kraków, Gdańsk, Łódź 1985; też, *Dynamika procesu twórczego*, Kraków 2005, s. 23, też, *Motywacja jako warunek aktywności twórczej*, w: *W poszukiwaniu zastosowań psychologii twórczości*, red. A. Tokarz, Kraków 2005, s. 55; też, *Stymulowanie motywacji sprzyjającej aktywności twórczej w szkole*, w: *Teoria i praktyka edukacji uczniów zdolnych*, red. W. Limont, Kraków 2005, s. 81.

¹⁵ A. Tokarz, *Stymulowanie motywacji*, s. 66.

trud wspierania także motywacji autotelicznej u dziecka, a nie tylko pobudzali jego aktywność twórczą poprzez zewnętrzne gratyfikacje. Ważnymi wskazaniem w tym zakresie są: tworzenie sytuacji zadaniowych wyzwalających ciekawość, wartościowych dla dziecka i wymagających fantazji; uwzględnianie faktu, że działanie powinno stwarzać możliwości utożsamienia się z zadaniem; umiejętne operowanie karami i nagrodami, uwzględniające ich autonomiczny albo instrumentalny charakter oraz rodzaj aktywności, do której się odnoszą. Jeśli motywacja jest zbyt niska, niemożliwe jest stymulowanie motywacji autonomicznej. Wówczas przy wykonywaniu określonych czynności warto wprowadzić nagrody zewnętrzne, aby podwyższyć motywację i wywołać zaciekawienie daną czynnością¹⁶. W przypadku rozwijania zdolności dziecka ważnym elementem jest postulat różnorodności oddziaływań i swobody wyboru działań. Rodzice powinni starać się, aby aktywność dziecka była zróżnicowana, wówczas ma ono większe szanse natrafić na te kategorie bodźców, sytuacji lub doznań, które są dla niego szczególnie satysfakcjonujące i nagradzające¹⁷.

Rola komunikacji wewnątrzrodzinnej w rozwijaniu twórczości dziecka

Z punktu widzenia pobudzania i rozwijania twórczych predyspozycji dziecka istotnego znaczenia nabiera sposób komunikowania się pomiędzy rodzicami i dziećmi. Odpowiedni wydaje się styl komunikacji rodzicielskiej polegający na rozmawianiu z dzieckiem, a nie na mówieniu do niego. Rozmowy rodziców z dzieckiem dają mu poczucie bezpieczeństwa, więzi emocjonalnej, psychicznego wsparcia, pozwalają zbudować zaufanie do rodzica, a jednocześnie pomagają w rozwoju jego autonomii i własnej tożsamości¹⁸. Rodzice powinni unikać komunikatów, które mogą niszczyć inwencję twórczą dziecka. Przykładowe niepożądane zachowania to np.: krytykanctwo, oskarżanie, przesadne pouczanie i przesadna tendencja do pomagania, blokowanie samodzielności dziecka. Natomiast prawidłowemu kierowaniu rozwojem twórczym dziecka sprzyjają: mówienie do niego od samego początku (nawet przed jego urodzeniem), dzielenie się z nim swoimi emocjami, odczuciami i spostrzeżeniami (wówczas dziecko również się tego nauczy), częste rozmawianie, dialog

¹⁶ Tamże, s. 85; A. Tokarz, *Motywacja jako warunek*, s. 69–70.

¹⁷ A. Tokarz, *Dynamika procesu*, s. 19–20.

¹⁸ M. Grygielski, *Style komunikacji rodzicielskiej a identyfikacja dzieci z rodzicami*, Lublin 1999, s. 174–175.

oraz otwartość na prowadzenie rozmów na tematy trudne, nawet w percepcji rodzica¹⁹. W interakcjach rodzice–dziecko każdy podmiot jest jednocześnie nadawcą i odbiorcą szeroko rozumianych komunikatów (zarówno werbalnych, jak i niewerbalnych), swoistych dla każdej rodziny²⁰. Warto również w tym miejscu zauważyć, że efekt pracy twórczej (np. prace plastyczne, twórczość słowna) dziecka jest jedną z form komunikatu niewerbalnego o nim²¹.

Rodzice, którzy chcą pomagać dzieciom w kształtowaniu postawy twórczej, powinni mieć świadomość, że dziecko uzdolnione twórczo ma specyficzne potrzeby poznawcze, emocjonalne i społeczne oraz związane z ekspresją twórczą. Zaspokojenie ich wymaga m.in. zadbania o udział dziecka w dodatkowych zajęciach pozaszkolnych, zachęcania go do ciągłego zdobywania wiedzy oraz do kontaktu z rówieśnikami²². Odpowiedzialność za ich prawidłową realizację ponosi przede wszystkim rodzina i szkoła.

Rodzicielska diagnoza potencjału twórczego dziecka

Jakie są wobec tego możliwości rodzicielskiej diagnozy ponadprzeciętnych zdolności dziecka? Z jednej strony nasuwa się stwierdzenie, że rodzice mają korzystną sytuację do identyfikowania uzdolnień twórczych u swoich dzieci, ponieważ znają je od urodzenia i spędzają z nimi najwięcej czasu również wtedy, gdy uczęszczają one już do szkoły, podczas wakacji i dni wolnych od nauki. Osąd rodziców może być jednak zniekształcony przez emocjonalną perspektywę, z jakiej postrzegają własne dziecko (więzi emocjonalne)²³. Zdarza się, że nie akceptują tego, że ich uzdolnione dziecko czasem się złości lub jest rozczarowane porażką. Często starają się nie zauważać negatywnych emocji w zachowaniu dziecka, aby nie zaszkodzić jego wizerunkowi (dziecko idealne,

¹⁹ M. Jankowska, *Jak w rodzinie kształtować u dzieci kreatywność i twórczy styl życia?*, w: *Twórczość – wyzwanie XXI wieku*, red. E. Dąbrowska, A. Niedźwiecka, Kraków 2003, s. 72.

²⁰ B. Harwas-Napierała, *Komunikacja interpersonalna w rodzinie*, Poznań 2006, s. 21.

²¹ U. Szuścik, *Potrzeby estetyczne dziecka i ich wartość w procesach komunikowania się*, „Ruch Pedagogiczny” 2005, nr 1–2, s. 79.

²² B. Dyrda, *Uczniowie zdolni i ich specjalne potrzeby edukacyjne*, w: *Nauczyciel i rodzina w świetle specjalnych potrzeb edukacyjnych dziecka (szkic monograficzny)*, red. A. Stankowski, Katowice 2008, s. 119–121.

²³ F. Painter, *Kim są wybitni? Charakterystyka, identyfikacja, kształcenie*, Warszawa 1993, s. 62–63.

zdolne)²⁴. Z drugiej strony rodzice dzieci uzdolnionych nie dysponują profesjonalną wiedzą i umiejętnością wczesnego i trafnego diagnozowania ich zdolności oraz nie potrafią właściwie stymulować ich twórczego rozwoju poprzez dobór odpowiednich metod oddziaływania na nie²⁵.

Nie ulega jednak wątpliwości, że pierwsze obserwacje przeprowadzone przez rodziców są źródłem cennych danych jakościowych, które następnie mogą być wykorzystane przez nauczycieli w procesie identyfikacji poziomu twórczego rozwoju dziecka²⁶.

Podsumowanie i wnioski

Podsumowanie analizowanej w pracy problematyki przedstawię w tabeli 1 zawierającej treści dotyczące wybranych obszarów potencjalnych oddziaływań rodziców na twórczy rozwój ich dzieci w kontekście szans i możliwych zagrożeń wynikających z poszczególnych sytuacji i elementów życia rodzinnego.

Tabela 1. Szanse i ograniczenia potencjalnych oddziaływań rodziców na twórczy rozwój dziecka w wybranych obszarach życia rodzinnego

Potencjalny obszar wpływu rodziców na twórczy rozwój dziecka	Szanse	Zagrożenia
1	2	3
Występowanie traumatycznych sytuacji kryzysowych w rodzinie	Zaangażowanie się przez dziecko w aktywność twórczą może sprzyjać odzyskaniu równowagi psychicznej	Przedłużające się napięcie i stres utrudniający dziecku funkcjonowanie

²⁴ M. Szczerbiak, *Wywiad – rozmowa z rodzicami jako element procedury diagnozowania dzieci zdolnych*, w: *Modele opieki nad dzieckiem zdolnym*, red. M. Partyka, Warszawa 2000, s. 91.

²⁵ L. Niebrzydowski, *Stymulowanie dzieci uzdolnionych*, „Problemy Opiekuńczo-Wychowawcze” 1994, nr 9, s. 20.

²⁶ D. Dziedziewicz, *Twórczość dziecka – problemy identyfikacji*, w: *Identyfikacja potencjału twórczego*, red. M. Karwowski, Warszawa 2009, s. 51.

1	2	3
Rodzaj postaw rodzicielskich wobec dziecka	Postawy autonomiczne: dziecko czuje się szanowane i bezpieczne	Postawy o skrajnym nasileniu (nadmierna koncentracja na dziecku lub jawna wrogość): dziecku brak swobody myślenia i działania lub czuje, że nie jest kochane
Rozbudzanie motywacji do aktywności twórczej	Wzmacnianie zaciekawienia i fascynacji wykonywanymi czynnościami oraz zadowolenia i satysfakcji (nagrody wewnętrzne)	Niewłaściwe stosowanie kar i nagród: niskie wartościowanie efektów twórczych działań dziecka
Komunikacja między rodzicami i dziećmi	Gotowość do rozmów i otwartość na różne tematy	Niekonstruktywna krytyka, pouczanie
Dostrzeganie i zaspokajanie specyficznych potrzeb uzdolnionych dzieci	Realizacja potrzeb dziecka w sferze poznawczej, emocjonalnej i społecznej oraz w sferze ekspresji twórczej	Nadmierna koncentracja na rozwoju sfery poznawczej i intelektualnej
Diagnoza ponadprzeciętnych możliwości dziecka	Możliwość długotrwałej i szczegółowej obserwacji dziecka	Brak obiektywizmu w ocenie dziecka z powodu emocjonalnego zaangażowania rodzica

Źródło: Opracowanie własne.

Zasygnalizowana w pracy analiza problemu na pewno nie jest wyczerpująca. Zaproponowanie optymalnego zestawu oddziaływań rodzicielskich stymulujących rozwijanie twórczego potencjału dzieci wciąż wymaga poszukiwań przez badania empiryczne. Na podstawie przywołanej literatury można jednak sformułować kilka wniosków dla rodziców, którzy powinni:

1. Poszerzać swoją wiedzę, aby dostrzec (wcześnie rozpoznać) twórczy potencjał dziecka;
2. Zdobyć się na akceptację niekonwencjonalnych, „niepokornych”, odważnych zachowań dziecka;

3. Zapewniać dziecku swobodę w wykonywaniu różnych czynności, a jednocześnie dbać o jego bezpieczeństwo;
4. Rozwijać w dziecku cechy kreatywnej osobowości zarówno poprzez rozsądne formułowanie oczekiwań i stosowanie nagród zewnętrznych, jak również podkreślanie wartości odczuwania przyjemności i satysfakcji z twórczo wykonanej pracy (twórczego rozwiązania problemu);
5. Wyrażać gotowość do rozmowy i współdziałania z dzieckiem podczas wspólnego wykonywania obowiązków;
6. Zachęcać zdolne dziecko do kontaktów z rówieśnikami, dbając o jego rozwój społeczny;
7. Zaakceptować zdarzający się dziecku zły humor z powodu porażki i pomóc poradzić sobie z negatywnymi emocjami (relaks, refleksja);
8. Proponować dziecku różnorodne zajęcia, co zwiększa jego szanse na wielość doznań, udział w rozmaitych działaniach, które pozwolą wykorzystać własne predyspozycje i doświadczać osobistej satysfakcji.

SUMMARY

This article focuses on the very important and frequently addressed problem of the supportive role of the family environment in developing creative attitudes in children. The primary focus of this paper is the area of parental influence, since parents are the most important figures in a child's life. These influences are characterized by several dimensions of parental influence such as: parental attitudes, interpersonal communication in a family, arousing motivation in a child to undertake creative activity as well as recognizing and satisfying specific needs of a creative child. This paper also considers parental capabilities with regard to supporting and stimulating creativity development in children in some selected aspects of family life. It also notes the some of the unfavorable conditions (inhibitions, threats, limitations) of parental activities.

KEY WORDS: egalitarian creativity, stimulating creativity, parental influences.